

ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ ЕВРИСТИЧНОГО НАВЧАННЯ

Пильнік Е. О.

Криворізький державний педагогічний університет

Анотація. У даній статті розглядається поняття евристики, евристичного навчання у філософському, психологічному та педагогічному аспектах.

Ключові слова: евристика, евристичне навчання, творчий розвиток та саморозвиток.

Анотация. Пильник Э. А. Понятие и сущность эвристического обучения. В данной статье рассматривается понятие эвристики, эвристического обучения в философском, психологическом и педагогическом аспектах.

Ключевые слова: эвристика, эвристическое обучение, творческое развитие и саморазвитие.

Annotation. Pylnik E. Concept and essence of heuristic teaching. The concept of heuristic, heuristic teaching in philosophical, psychological and pedagogical aspects is examined in this article.

Key words: heuristic, heuristic teaching, creative development and self-development.

Постановка проблеми. У наш час особливо актуальною є об'єктивна потреба в активному розвитку інтелектуально-творчого потенціалу кожної особи, нації, суспільства в цілому. У реалізації цього завдання провідна роль належить освіті, навчанню. Проте практика свідчить, що процес навчання творчості ще не став нормою в освітніх закладах. Це означає, що людинотворчому аспектові навчання не завжди відводиться належне місце.

Розв'язання зазначеної проблеми потребує пошуку, розробки та впровадження адекватних дидактичних технологій, методів та форм організації навчального процесу, які містять достатній потенціал для створення ситуацій творчого розвитку студента. Одним із засобів стимулювання творчого саморозвитку студентів сучасна психолого-педагогічна наука визначає евристичне навчання [1; 2; 10].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему творчого розвитку та саморозвитку досліджували такі педагоги та психологи, як В. І. Андрєєв, Д. Б. Богоявленська, П. Я. Гальперин, В. В. Давидов, Н. П. Пархоменко, Я. О. Пономарьов, Л. О. Савченко, О. Я. Савченко, В. А. Сластьонін та ін. Питання евристичного навчання розглянуто у

працях таких учених: Т. О. Дмитренко, Ю. М. Кулюткін, В. І. Лозова, О. Н. Лук, О. М. Матюшкін, В. О. Моляко, Л. Ф. Спирін, Н. Ф. Тализіна, Д. А. Троїцький, А. В. Хуторський та ін.

Метою статті є аналіз поняття евристики, евристичного навчання у філософському, психологічному та педагогічному аспектах.

Результати дослідження. Освіта для більшості педагогічних систем, що діють в сучасних школах і вузах, – це передача новому поколінню досвіду та знань попереднього. Проте загальноприйняте розуміння освіти як засвоєння людиною досвіду минулого вступає сьогодні у протиріччя з його потребою у самореалізації та необхідністю розв'язання актуальних проблем швидкоплинного світу. Від сучасної людини вимагається осмислено діяти у ситуації вибору, грамотно ставити і досягати власних цілей, діяти продуктивно в особистих, освітніх і професійних областях. Водночас існує зовнішнє соціальне замовлення освіти, що відображено у вимогах суспільства до підготовки його громадян.

У традиційному навчанні студент спочатку «одержує знання», а потім застосовує їх, у тому числі і творчо. Вважається, що приріст знань, як особистих, так і загальнолюдських, можливий тільки після знайомства з уже наявними знаннями. Підносячи студентам «готові» знання, школа виховує споживача, втрачаючи при цьому творця і діяча. Переважання зовнішньої заданості у цілях, змісті освіти призводить до послаблення внутрішньої мотивації студентів, гіперболізації формальних цінностей освіти (отримання оцінки, здача заліків, іспитів).

У навчанні креативного типу студент спочатку конструює знання у досліджуваній області реальності, спираючись на особистий освітній потенціал. Одержаний ним продукт діяльності (гіпотеза, твір, модель тощо) співставляється потім за допомогою педагога з культурно-історичними аналогами, внаслідок чого даний продукт переосмислюється, добудовується, спричиняючи необхідність нової діяльності. Особистий

освітній приріст студента (його знань, почуттів, здібностей, досвіду, матеріальної продукції) у цьому випадку неминучий [10, 9].

Прообразом даного типу навчання є метод Сократа, який, шляхом особливих питань і міркувань, допомагав співрозмовнику самостійно приходити до постановки та розв'язання проблеми, в результаті істина відкривалася не тільки учню, а й вчителю. Основою системи Сократа є принцип «знаючого незнання», тобто визнання недостатності знань про будь-яке, навіть найпростіше поняття і розгортання на цій основі процесу пізнання-пригадування. «Я знаю, що нічого не знаю» – початкова евристична формула Сократа [6, 595-596]. За нею йде уточнення того, що саме він не знає, тобто «упредметнення» незнання, виділення і фіксація об'єкту незнання з подальшим його засвоєнням – дидактичний процес, протилежний за своєю суттю поширеному «вивченню відомих знань».

За Сократом, у будь-якій людині «живуть вірні думки про те, чого вона не знає». І якщо її «часто і по-різному питати», то ці думки починають в ній «ворушитися», «немов сні». Організована Сократом діяльність завжди призводить до створення нових продуктів – усвідомлення незнання, виявлення протиріч, формулювання проблем, конструювання дефініцій. Така діяльність продуктивна й евристична за своєю сутністю, хоча в античні часи дані терміни не застосовувалися. Для позначення продуктивної діяльності використовувалося поняття «творчість». Діяльність Сократа була творчою, але її відмінність від матеріальної творчості полягала в створенні продуктів абсолютно іншого плану – знань. Для даного процесу потрібна була інша дефініція, ніж упредметнене у той час поняття творчості. Виникла необхідність у понятті «евристика» (в перекладі з грецької мови «heurisko» означає «відшукую», «знаходжу», «відкриваю»).

Термін «евристика» ввів у III ст. н. е. давньогрецький математик Папп Александрійський, який узагальнив праці античних математиків.

Методи, відмінні від чисто логічних, Папп об'єднав під умовною назвою «евристика». Його трактат «Мистецтво вирішувати задачі» можна вважати першим методичним посібником, що показує, як поступати, якщо задачу не можна вирішити за допомогою математичних і логічних прийомів.

У сучасних науках поняття евристики розглядається по-різному. У психології евристичний процес – це процес побудови нової дії, яка направлена на досягнення мети у новій для системи ситуації» [8, 8]. Нова ситуація, нова мета і нова дія – такими є ознаки евристичного процесу і евристичної діяльності. Евристика розглядається психологами як спеціальний розділ науки про мислення. Її основний об'єкт – творча діяльність; найважливіші проблеми – задачі, що пов'язані з моделями прийняття рішень в умовах проблемних ситуацій, пошуку нового опису зовнішнього світу. За евристикою зберігається функція методу навчання, причому не тільки у вигляді сократичних бесід, але й колективних способів вирішення проблем, таких, як «мозковий штурм».

У сучасній педагогіці під евристикою розуміється «система логічних прийомів і методичних правил теоретичного дослідження» [5, 18].

Ще ширше розуміння евристики трактується у філософських роботах. У філософських словниках пропонуються наступні трактування даного поняття: «Евристика – наука про виникнення нового (думок, ідей, способів дії) у знанні і діяльності людини» [4, 390]. «Евристика – наука, що вивчає творчу діяльність, методи, що використовують у відкритті нового і в навчанні... Призначенням евристики є побудова моделей процесу рішення нової задачі» [9, 420]. У задачу евристики, – пише Г. А. Подкоритов, – входить розробка засобів управління евристичними процесами, вивчення умов формування здібностей до творчої інтелектуальної діяльності і методів її організації» [7, 6].

У тлумачному словнику англійської мови Random House під евристикою розуміється метод дискусії, а також вивчення евристичної

процедури (методики). Термін «евристичний» (heuristically) тлумачиться там більш варіативно: той, що указує; стимулюючий інтерес як засіб подальшого дослідження; надихаючий людину до того, щоб вивчати, знаходити, розуміти, або вирішувати проблеми по-своєму, як експериментуючи, оцінюючи можливі відповіді або рішення, так і методом проб і помилок: евристичний навчальний метод; той, що має відношення, або заснований на експериментуванні, оцінці, або методах проб і помилок; комп'ютери, математика. Такий, що має відношення до вирішення проблеми методом проб і помилок у тому випадку, коли алгоритмічний підхід непрактичний. У наведених трактуваннях містяться психолого-педагогічні ознаки терміну «евристичний»: стимулювання інтересу до дослідження, надихання на самостійний пошук.

Великий енциклопедичний словник пропонує три значення евристики: спеціальні методи, що використовуються в процесі відкриття нового (евристичні методи); наука, що вивчає продуктивне творче мислення (евристичну діяльність); висхідний до Сократа метод навчання (так звані сократичні бесіди) [3, 1388].

Таким чином, залежно від обраної точки зору, світоглядної позиції або наукової області, під евристикою розуміють:

- припущення, що засновані на загальному досвіді вирішення задач;
- прийом або сукупність логічних прийомів вирішення завдань, виконання теоретичних досліджень, конструювання моделей;
- метод відкриття нового (істини), зокрема метод проб і помилок;
- метод (сукупність методів) навчання, наприклад, дискусії;
- діяльність, що характеризує процес продуктивного творчого мислення, натхненного дослідження;
- розділ психології;
- наукову область, що вивчає специфіку творчої діяльності;
- науку про творчість.

У контексті нашого дослідження ми розділяємо позицію А. В. Хуторського, за визначенням якого евристика – це спрямованість діяльності людини, що орієнтована на створення нею суб'єктивно або об'єктивно нового і значущого продукту. Насправді, якщо вважати будь-яку діяльність людини продуктивною, то все, що вона робить, можна назвати евристичним. Пряма ж вказівка на евристичність того або іншого прийому, методу або принципу говорить про те, що йдеться про отримання нового продукту – предметного, уявного, почуттєвого або іншого [10, 26].

Таким чином, терміни «евристика», «евристичний» можна застосовувати до будь-якого методологічного елементу діяльності, у тому числі й до діяльності освітньої. Дана характеристика або ознака, висловлювана по відношенню до прикладеного елементу, означатиме, що мається на увазі відкриття, створення або народження нового продукту в ході даної діяльності. Наприклад, евристичне навчання – це тип навчання студентів пошуку і створенню нового в їх знаннях, уміннях, способах діяльності, особових якостях, матеріалізованих продуктах освіти.

Дидактична цінність евристики розкривається за допомогою організації евристичного навчання. Основоположником евристичного навчання, виходячи з вищезгаданого, можна вважати Сократа. Відмінність цього типу навчання від традиційного полягає в зміні співвідношення між знанням і незнанням. Традиційний орієнтир навчання – переведення незнання у знання: «дати знання», «одержати знання» – ці фрази відображають звичне значення взаємодії студента і викладача. Вважається, що у процесі навчання знання студента збільшуються. Результативність навчання студент може виражати у формі знань про свої знання: «Я знаю, що у мене є наступні знання...».

В евристичному підході, намагаючись переводити незнання у знання, студент стикається з парадоксальною ситуацією збільшення незнання, оскільки саме воно «упредметнюється», стає очевидним і перетворюється

на знання про незнання: «Я знаю, що у мене ще немає наступних знань...». Цей, на перший погляд, парадокс стосовно наукової діяльності був сформульований Ф. Ніцше: «Розвиток науки все більше перетворює «відоме» в невідоме: прагне воно якраз до зворотного і виходить з інстинкту зведення невідомого на відоме» [10, 20]. У результаті евристична освіта стає механізмом саморуху, оскільки студент орієнтується не на отримання відповідей (тобто знань), а на відшукування питань (тобто незнань).

Насправді, при евристичному навчанні педагог разом із студентами часто приходять до ситуації, коли для вирішуваної проблеми не виявляється однозначної або визначеної відповіді. Така ситуація служить основою для того, щоб зафіксувати проблематику, що виникла, «упредметнити» одержане незнання, переводячи його в знання про незнання, усвідомити процес, що призвів до даної ситуації. Для студентів, що звикли до збільшення інформаційних знань, такий підхід виявляється психологічно важким, але у процесі кількісного зростання зафіксованого незнання цей зміст починає розумітися ними як зміст освіти, а не відсутність його. Зрозуміло, результат «упредметнення» незнання не є єдиним елементом змісту евристичної освіти. Здобуте студентами знання доповнюється культурно-історичними продуктами людської діяльності [10, 20-21].

Видобування прихованих в людині знань може бути не тільки методом, але й принципом її освіти. В цьому випадку студентів пропонується вибудовувати траєкторію своєї освіти у кожній з дисциплін, що вивчаються, створюючи не тільки знання, але й особові цілі занять, програми свого навчання, способи освоєння тем, що вивчаються, форми уявлення і оцінки освітніх результатів.

Близьким нашій концепції є визначення евристичного навчання, запропоноване А. В. Хуторським: «Евристичне навчання – це таке

навчання, що ставить головною задачею конструювання учнем власного значення, цілей і змісту освіти, а також процесу його організації» [10, 9]. Традиційно зміст освіти передається студенту з метою його засвоєння, в евристичному ж навчанні – для того, щоб студентом було створено власний зміст освіти у вигляді його особистих продуктів творчості. Окрім особового змісту освіти студент за допомогою педагога створює і реалізує програму свого навчання у загальноосвітньому процесі. Завдання педагога – допомогти кожному студентові побудувати індивідуальну траєкторію освіти, яка співвідноситься із загальноприйнятими досягненнями людства і направлена на їх приріст.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Творча здатність людини є втіленням як природовідповідної, так і культурної її суті. Саме в творінні людині дана можливість здійснювати своє призначення, тому головною метою української освіти є створення умов для особистісного розвитку та творчої самореалізації кожного громадянина. За таких умов питання творчого розвитку та саморозвитку входять до кола першочергових завдань національної школи.

У процесі аналізу науково-педагогічних джерел та фахової літератури з'ясовано, що дидактичне значення евристичного навчання у процесі творчого саморозвитку студентів висвітлено фрагментарно і потребує подальшої розробки й апробації методів організації евристичного навчання у навчальному процесі вищої школи. Евристичне навчання ставить головною задачею конструювання студентом власного значення, цілей і змісту освіти, а також процесу його організації, що створює відповідні умови для творчого розвитку та саморозвитку студентів. Актуальність проблеми для сучасної системи освіти передбачає продовження дослідження, а отримані висновки – перевірки і впровадження у навчальний процес.

Література

1. Андреев В. И. Диалектика воспитания и самовоспитания творческой личности. – Казань: Изд-во Казанского ун-та, 1988. – 238 с.
2. Андреев В. И. Эвристика для творческого саморазвития. – Казань: Изд-во Казанского ун-та, 1994. – 286с.
3. Большой энциклопедический словарь. - 2-е изд., перераб. и доп. – М.: БРЭ, 1997. – 1428 с.
4. Краткий словарь по философии / Под ред. И. В. Блауберга, И. К. Пангина. – М.: Политиздат, 1982.– 431 с.
5. Педагогика: Учеб. пособ. для студ. пед. учеб. заведений / В. А. Сластенин, И. Ф. Исаев, А. И. Мищенко, Е. Н. Шиянов. – М.: Школа-Пресс, 1997. – 512 с.
6. Платон // Собр. соч.: В 4 т. - Т. 1. – М.: Мысль, 1990. – 860 с.
7. Подкорытов Г. А. О природе научного метода: Монография. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1988. – 224 с.
8. Поспелов Д. А., Пушкин В. Н., Садовский В. Н. К определению предмета эвристики // Проблемы эвристики. – М.: Высшая школа, 1969. – 147с.
9. Философский словарь / Под ред. И. Т. Фролова. – 4-е изд. – М.: Политиздат, 1980. – 448 с.
10. Хуторской А. В. Дидактическая эвристика. Теория и технология креативного обучения. – М.: Изд-во МГУ, 2003. – 416 с.

ВИХОВАННЯ МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ УЧНІВ В КОНТЕКСТІ ГУМАНІСТИЧНОЇ ПЕДАГОГІКИ

Ракітянська Л. М.

Криворізький державний педагогічний університет

Анотація. В статті розглядаються концептуальні засади виховання музичної культури учнів в контексті гуманістичної педагогіки.

Ключові слова: музична культура учня, гуманістична педагогіка.

Annotation. Rakitjanska L. N. Vospitanie muzykal'noj kul'tury uchaščixsja v kontekste gumanističeskoj pedagogiki. V stat'je rassmatrivajutsja konceptual'nye osnovy vospitanija muzykal'noj kul'tury uchaščixsja v kontekste gumanističeskoj pedagogiki.

Ключевые слова: музыкальная культура учащегося, гуманитарная педагогика.

Annotation. Rakitjanska L. Education of musical culture of pupils in a context of humanistic pedagogics. Modern approaches to the aims of musical education that are conceptually important in terms of humanistically oriented pedagogics are regarded in the article.

Key words: musical education, humanistic pedagogics.

Постановка проблеми. Музика завжди вважалась унікальним засобом виховного впливу. Протягом багатовікової історії людства, починаючи ще з далеких часів античності, у філософсько-педагогічних трактатах стверджувалась думка про соціально-виховну роль музики в суспільстві та її впливові значення в житті людини. Як виховний засіб музика використовувалась майже в усіх ідеологічних системах різних соціально-економічних формацій.

Розбудова сучасної національної системи освіти пов'язана з пошуками й упровадженням нових педагогічних підходів, серед яких